

Владимир Стевановић *

АПСТРАКТ

Предмет овог рада је разматрање и преиспитивање теоријских и идеолошких модела путем којих је конструисан дискурс о каталонској постмодерној архитектури. Фокус је на анализи текстова каталонског теоретичара Де Сола-Моралеса (Ignasi de Solà-Morales Rubió), који је почев од друге половине осамдесетих година прошлог века био најангажованији по питању представљања каталонске архитектуре као специфичног начина бављења архитектонском праксом, који се као такав разликује од осталих постмодерних тенденција. С обзиром да је био познавалац концепта слабе мисли (*il pensiero debole*) који је развио његов савременик – италијански филозоф херменеутичко-нихилистичке провенијенције Ватимо (Gianni Vattimo), Де Сола-Моралес је у континуитету имплементирао и читавао идеје слабе мисли у оквиру сопствених архитектонских теоретизација. На овај начин, каталонска архитектура је попримила статус архитектонског деривата слабе мисли, из кога је Де Сола-Моралес убрзо развио добро познати концепт слабе архитектуре. Циљ рада је покушај да се истраже евентуални идеолошки мотиви Де Сола-Моралесовог опредељења за слабу мисао као теоријски модел. У том смислу, каталонска архитектура се може поставити у средиште динамичне релације, на чијој се једној страни налази апропријација одређеног филозофско-теоријског назора, док је на другој страни присутна аспирација ка потенцирању каталонског националног идентитета. Редуковање и инструментализација теорије у корист идеолошких импликација доводи до ситуације у којој су главни мотиви слабе мисли изневерени.

Кључне речи: каталонска постмодерна архитектура, теорија, слаба мисао, идеологија, каталонски национални идентитет

ABSTRACT

This paper aims to review and examine the theoretical and ideological models by means of which the discourse on Catalan postmodern architecture was constructed. The focus is on the analysis of the texts produced by Catalan theorist de Solà-

Morales, who as of the second half of the eighties was the one most engaged in presenting Catalan architecture as a specific way of architectural practice, which is as such distinguished from the other postmodern tendencies. Given that he was well versed in the concept of weak thought (*il pensiero debole*) - developed by his peer, Italian philosopher of hermeneutic-nihilistic provenance Vattimo - de Solà-Morales continuously implemented and introduced the ideas of the weak thought in the framework of his own architectural theorizations. In this manner, Catalan architecture acquired the status of being an architectural derivative of the weak thought, from which de Solà-Morales will soon develop the well known concept of weak architecture. The aim of this paper is to explore the possible ideological motifs of de Solà-Morales's orientation towards the weak thought as a theoretical model. In this sense, Catalan architecture can be placed in the center of the dynamic relation on whose one end sits the appropriation of a philosophical-theoretical view, and on the other an aspiration to insistence on the Catalan national identity. Reduction and instrumentalization of a theory in favor of ideological implications lead to a situation in which the main motifs of the weak thought have been let down.

Key words: Catalan postmodern architecture, theory, weak thought, ideology, Catalan national identity

СЛАБА МИСАО: О СТАТУСИМА МОДЕРНИЗМА И УМЕТНОСТИ У ПОСТМОДЕРНИ

Ватимова слаба мисао је постмодерни филозофски концепт оријентисан на критику универзалистичких претензија утемељених на владавини разума, које су карактеристичне за монолитну и ауторитарну Западну модерност (Vattimo, 1983). Током модерног доба смењују се различити филозофски, научни и теоријски приступи, али оно што их обједињује је метафизички монизам и апсолутизам, било да је реч о научној евиденцији у позитивизму, коректној идеологији у марксизму, самој ствари у феноменологији или фиксном и затвореном систему значења у структурализму. Због ових чврстих својстава, Ватимо изједначује модерност са метафизиком, те је постмодерно мишљење уједно постметафизичко мишљење. Након констатације да

* др Владимир Стевановић, доцент, Факултет за медије и комуникације, Карађорђева 65, Београд, vladimir.stevanovic@fmk.edu.rs

је стабилна референтна тачка карактеристична за метафизичку модерност неповратно изгубљена, мисија слабе мисли постаје покушај успостављања теоријске категоризације света без ултимативног и нормативног утемељења мисли као такве. На трагу Ничеа (Friedrich Nietzsche), Хајдегера (Martin Heidegger) и Гадамера (Hans-Georg Gadamer), Ватимо одређује крај модерне/метафизике као врхунац нихилистичког процеса у коме се апсолутизација онтолошких и гносеолошких категорија (пре свих Бића и истине) раствара и слаби ка њиховом разумевању као херменеутичких, тј. интерпретативних и реторичких догађаја у домену друштвено-историјског хоризонта. Насупрот јакој метафизичкој мисли, која се самоуздиже на ниво јединог могућег мишљења, слаба мисао свесно препознаје, прихвата и признаје да није ништа више од производа сопственог, фрагментарног и хетерогеног времена. Централна места слабе мисли која су од значаја за модусе њеног појављивања у архитектонској теорији су: 1) *Verwindung* – специфичан начин одношења, заузимања става према ономе што је још увек, или што може бити модерно у новонасталим постмодерним условима; 2) декоративност – појам који је у вези са статусом постмодерне уметности, као и са могућностима њеног доживљавања и интерпретирања.

Verwindung је термин који Ватимо преузима од Хајдегера и користи као окосницу критике модерног концепта линеарне историје у коме владају идеали прогресивног развоја и критичког превазилажења претходног стања, у правцу следеће фазе која би била утемељена на неком такође монистичком принципу. По Ватиму, модернизам је прожет идејом о историји мисли као прогресивној спознаји која се развија на основу све пунијег присвајања основа – искона, тако да се теоријске и практичне револуције у историји Запада појављују и легитимишу као рекулпација, препород, повратак (Vattimo, 1991:6). У тој констелацији, ново се идентификује са вредношћу поновног прихватања искона или аутентичног порекла. Управо се због тога постмодерност не може одредити као нека нова, истинитија алтернатива у односу на модерност, јер би тада остала заточеник модерног система критичког превазилажења и прогресивног смењивања парадигми у правцу новог утемељења. Постмодерно доба не може се произвести као новина, нити је могуће вратити се на нови почетак поновним присвајањем неког пожељног искона. Насупрот томе, Ватимо се позива на Хајдегеров пут превладавања метафизике који је потцртан нијансираном разликом између две немачке речи које означавају превазилажење и надвладавање: 1) *Überwindung* – превазилажење које подразумева *Aufhebung*, напуштање, остављање нечега за собом у духу хегеловско-марксистичке дијалектичке традиције; 2) *Verwindung* – неприкладан, изврнут, искривљен вид превазилажења који садржи елементе признавања припадности нечему, прихватања и продубљивања тога (Vattimo, 1987:12). У италијанском преводу, Ватимо

додаје *Verwindung*-у значења која сабира глагол *rimettersi*: ослонити се на некога, вратити нешто (на пример вратити поруку) и опоравити се (у смислу оздрављења након неке болести). Централно средство *Verwindung*-а је *An-denken*: подсећајућа мисао или сећање које омогућује повезаност са традицијом, ре-меморисање и преузимање могућности и вредности које припадају духовним облицима прошлости. За Хајдегера, метафизика је предодређење и историјска дестинација одакле се врши трансмисија порука из прошлости које задржавамо и опет употребљавамо. Како Ватимо наводи у духу херменеутичке традиције предаје, овакав судбински предодређен свет у који смо бачени састављен је од серије ехоа, језичких резонанци и порука које долазе из прошлости, како наше тако и од других култура (Vattimo, 1984:157). *Verwindung* метафизике указује на прихватање нужности да се мисли у метафизичким категоријама које нам је традиција предала, али без оних најметафизичкијих аспеката као што су, између осталог, монизам, утемељење, универзалистичке предрасуде и критичко превазилажење. Уколико се не може иступити из метафизичке традиције, може се радити у изврнутом односу према њој, у правцу помирења и ироничног прихватања. Постметафизичко мишљење прикупља и задржава метафизичке концепте преносећи их као наслеђе, али не у статичном облику, већ их интерпретира у складу са савременим околностима, што подразумева дисторзију њиховог изворног смисла. У терминима модерне и постмодерне то значи да постмодерно мишљење доноси поновно исписивање, искушавање, мишљење изнова из другачије перспективе, извртање и редифинисање трагова модерне. За Ватима, централно питање постмодерне није: где даље, него: одакле даље.

У слабој мисли уметност заузима посебан значај, зато што представља погодан модел за постмодерно естетско искуство. У овом делу разматрања Ватимо се користи низом просторно-архитектонских метафора (центар-периферија и темељ-декорација), како би објаснио однос суштинског и несуштинског у уметностима. Растапањем и одстрањивањем јаким универзалних вредности у постмодерни, уметност је, заједно са архитектуром, остављена у стању које се у метафизичким терминима разумевало као периферно. Како Ватимо наводи, намера разних утицајних покрета била је спровођење рационализације архитектуре у име утврђених канона лепоте, златног броја, истинских људских потреба, чисте функције или сличних идеала, приказујући ове идеале као нешто што је природно (Vattimo, 1990). Међутим, референца на природу показала се као историјско одређено стање: то је била културална митологија симетрично супротстављена другим, једнако културалним позицијама које више вреднују вештачко, декоративно и непотребно (Vattimo, 1995: 39). С обзиром на непостојање јаког центра као носиоца суштинских уметничких критеријума, постаје немогуће разлучити шта је суштинско. Оно што остаје као

могућност јесте прихватити све на уметничком делу као несуетинско, тј. периферно. У складу са овим премисама, које је делимично већ поставио Гадамер, Ватимо разрађује периферни смисао уметности у терминима орнамента тј. декорације (Gadamer, 1978; Vatimo, 1991:81–92). Када је једном ослобођен од темеља, орнамент постаје попут споредне ствари, аксесоара, тј. површинског израза који не захтева пажљиво читање и коме се не поклања централна пажња, управо зато што се појављује из периферије. У овој констелацији, естетско искуство уметности за Ватима не подразумева само чулно искуство, субјективну емоцију или осећање у иницијалним терминима *aisthesis*-а, већ, што је још битније, ону врсту искуства у коме се истина не може свести на разум или научну чињеницу. Уметност је то привилеговано место где се истина испољава и доживљава на слаб начин тако што се распршује по интерпретативним хоризонтима, постајући евентуална и контигентна.

Недуго након изласка главних Ватимових књига и текстова у којима је дефинисана слаба мисао, овај филозофски концепт пронаћи ће своје место у архитектонском дискурсу. Контакт архитектонских теоретичара, критичара и историчара са слабом мишљу одвија се у контексту већ успостављене трансдисциплинарне синтезе између постмодерне архитектонске теорије и низа теоретизација у оквиру академских дисциплина као што су филозофија, политичке науке, социологија, теорија уметности и књижевна критика. Како ће се показати, начин уплива слабе мисли у архитектонски дискурс не одудара од установљеног обрасца такозваног *превођења* различитих теорија за потребе категоризације и објашњавања постмодерних архитектонских стилова или тенденција. У том смислу, критеријум за груписање одређених формално сличних архитектонских дела из истог периода није више искључиво формално-ликовне природе, већ долази до имплементације разних тема и парадигми из постмодерне теорије које постају једна врста потпоре архитектонским теоретичарима за проглашавање одређених стилова или тенденција као сопствених теоријских конструката. Финална консеквенца је да разни теоријски приступи, који су иницијално замишљени као методи анализе, захваљујући површном читању у архитектонском дискурсу бивају редуковани на средство за промоцију или упутство за производњу одређене архитектуре.¹ Теоријски назори тако постају покриће у складу са којим архитектонски теоретичари формулишу ауторске поетике одређених архитеката, сугеришу пожељне моделе рецепције за изабрану архитектуру, и на крају формирају укупне ставове према дисциплинарном и друштвено-историјском контексту.

¹ Више је примера за овакву инструментализацију теорије. Поред семиотике, деконструкције и теорије минималне уметности, које су имале неоспоран значај за архитектонске теоретичаре приликом успостављања постмодерних архитектонских тенденција попут стилистичког постмодернизма, деконструктивизма и минимализма, значајно је споменути и пример архитектонске апропријације феноменологије (Stevanović, 2013).

Сл.1. *Architettura minimale a Barcellona: construire sulla città costruita*, 1986, насловна страна
Fig. 1. *Architettura minimale a Barcellona: construire sulla città costruita*, 1986, cover page

МИНИМАЛНА АРХИТЕКТУРА У БАРСЕЛОНИ: ГРАДИТИ НА ИЗГРАЂЕНОМ ГРАДУ

Де Сола-Моралес је први архитектонски теоретичар који преузима концепт слабе мисли, и то на начин близак претходно описаном коришћењу постмодерних теорија зарад постављања одређене архитектонске продукције у шири текстуални контекст. Иако се у књизи *Architettura minimale a Barcellona: construire sulla città costruita* из 1986. год. (у даљем тексту *Architettura minimale*)² (Сл. 1), он још увек не позива експлицитно на Ватимову слабу мисао, неће бити тешко екстраховати елементе *Verwindung*-а који се наслућују на релацији модернизам – постмодернизам (у смислу прихватања одређених формалних, поетичких, а затим културалних и технолошких аспеката), као ни препознати теоретизацију декоративности која открива и назначавача пожељан модел рецепције.

У *Architettura minimale* Де Сола-Моралес сумира рад неколико постмодерних каталонских архитеката и тимова из прве половине осамдесетих година прошлог века, као што су Луис Матео (Josep Lluís Mateo), Гарсес и Сорија (Jordi Garcés и Enric Sòria), Лапења и Топес (Martinez Lapena & Elias Torres), Виापлана и Пињон (Albert Viaplana & Helio Piñon), Бах и Мора (Jaime Bach & Gabriel Mora) и Лињас (Josep-Antoni Llinàs). Пројекти ових архитеката настају у склопу низа микро-трансформација урбане територије Барселоне под управом Боигаса (Ariol Bohigas), које су се одвијале у периоду 1980–1986 године. То је време још увек актуелног ентузијазма услед нове демократије и отварања ка свету након краја Франкове (Francisco Franco) диктатуре у Шпанији, које је претходило почетку олимпијске

² Сасвим другачије импликације, које превазилазе оквир овог рада, имаће сам наслов књиге *Architettura minimale*, и то у вези са дискурсом минимализма у архитектури (Stevanović, 2015).

грознице³ у Барселони (Buchanan, 1984; Bohigas, Buchanan, Lamprugnani, 1991; Busquets, 2005). Такође, то је време деиндустријализације и ширења периферије, процеса који су започели раних седамдесетих година прошлог века и произвели специфичан физички контекст са којим су се нужно суочили поменути каталонски архитекти. Барселона је у том тренутку завршен и изграђен град, без превише могућности за даље ширење по предграђима и агрикултурним зонама. Оно што је остало су локације које Де Сола-Моралес овде, као и у неким наредним текстовима, назива *terrain vague*⁴ – недефинисани и неуређени простори предграђа, постиндустријских зона, обала река и загађених транзитних подручја око аутопутева и железница (de Solà-Morales, 1986:98; 1995a).

Управо такав амбијент најслабијих тачака града, махом бесформних, занемарених локација које су без прецизно одређене функције и карактера, постаје место на коме се развија постмодерна каталонска архитектура. По Де Сола-

3 Барселона је 1984. год. објавила кандидатуру за организацију XXV Летњих олимпијских игара чије је одржавање било предвиђено за 1992. годину. У октобру 1986. год., председник Интернационалног олимпијског комитета Самаран (Juan Antonio Samaranch) објавио је победу Барселоне и доделио јој организацију овог догађаја. Те године је започела друга фаза реконструкције Барселоне која је трајала све до Олимпијаде. Ова фаза се односила на обезбеђивање глобалне инфраструктуре и изградњу нових објеката, и временски излази изван оквира Де Сола-Моралесове књиге.

4 У питању су зоне које ће француски антрополог Оже (Marc Augé) означити термином неместа (Ožе, 2005).

Сл.2. Р. Пердиго, А. Пујол, Т. Родригез, гаража градског центра Сантс, Барселона, 1983.
Fig. 2. R. Perdigo, A. Pujol, T. Rodriguez, Civic centres of the Sants Garages, Barcelona

Сл. 3. А. Виापлана, Х. Пињон, трг Сантс, Барселона, 1983.
Fig. 3. A. Viaplana, H. Piñon, Sants square, Barcelona, 1983.

Моралесу, морфологија каталонске архитектуре заснована је на еклектичном концепту између: 1) наговештаја лојалности према локалној модерној традицији педесетих и шездесетих коју су обележили Кодерх (Josep Antoni Coderch), Состреш (Josep M. Sostres) и Боигас; 2) асимилације у типоморфолошке анализе италијанског неорационалисте Росија (Aldo Rossi), која је овде ипак специфична (Сл. 2), јер показује оскудан ентузијазам за класичну и метафизичку строгост Росијеве поетике (de Solà-Morales, 1986:16).

Са једне стране, то је инклузивна, еквивокална и еклектична архитектура, сасвим у духу постмодерног времена, јер настаје комбиновањем, јукстапозицијом, суперпозицијом, колажирањем и цитирањем различитих фрагмената. Међутим, на супрот постмодерном фигуративно-наративном еклектицизму, кога без резерве дискредитује, Де Сола-Моралес наглашава да је овде у питању еклектичан укус за модерност. Иако Де Сола-Моралес не користи Ватимов термин *Verwindung*, јасно је да је реч о фрагментима модернизма који су *изврнути* у односу на њихов првобитни смисао. Са друге стране, иако признаје склоност према модерности, Де Сола-Моралес наглашава да каталонска архитектура не жуди за модерном високом технологијом. Интелектуализам, утопијске спекулације, унапређена технологија – све су то оне стабилне и прогресивне модернистичке тачке за које Де Сола-Моралес тврди како никада нису постале део каталонске модернистичке архитектонске културе, чиме је још једном потенциран амбивалентан однос са модернизмом који је окосница слабе мисли. У складу са тиме, у каталонској архитектури може се препознати ватимовски опоравак од модернизма који носи са собом трагове модерног. У најкраћем, фокусирајући се на однос модерна – постмодерна, Де Сола-Моралес поентира како циљ каталонске архитектуре нису ни грандиозни модернистички *tabula rasa* пројекти, нити постмодерно романтичарско улешавање, већ унапређење и трансформација затечене реалности путем минималних, дискретних и деликатних интервенција. У том смислу, једна од карактеристика рада каталонских архитеката је утилизација самог окружења,⁵ тј. преузимање ефемерних фрагмената пејзажа периферије који се у коначној форми појављују филтрирани кроз апстрактну геометрију (de Solà-Morales, 1986:17; 78) (Сл. 3).

Између постмодерне репрезентације и модерне технологије, каталонска архитектура бира хедонистички однос према форми, који Де Сола-Моралес образлаже термином *decorum*, упућујући на претходно развијену Ватимову проблематику. Декорација није синоним за кич и украшавање, већ спремност да се потенцирају секундарни – минорни, комплементарни гестови, обични

5 Де Сола-Моралесов став према *terrain vague* – периферним, постиндустријским и транзитним урбаним пејзажима може се посматрати као један од иницирајућих фактора настанка прљавог реализма (*dirty realism*), шире европске архитектонске тенденције с краја осамдесетих година прошлог века. Оваке урбане пустиње репрезентују *прљаву реалност* коју је за собом оставио модернистички урбанизам, и као такве постају интересантне као инспирација архитектура широм Европе (Lefavre, 1988; Lluís Mateo, 1988).

елементи и детаљи који омогућују сензуални ужитак. Ради се о „концепцији употребе и перцепције архитектуре, које не настају интелектуално, као рационално задовољење перцепције, него као мешање чула која проналазе принципијелни извор задовољења у развоју перцептивног искуства” (de Solà-Morales, 1986:19). Одавде Де Сола-Моралес извучи модел рецепције који је по њему одговарајући за каталонску архитектуру – удаљен од рационалних конструката и интелектуалне мисли и постављен у сферу висцералног разумевања, што је одговор на претходно приказано Ватимово интересовање за периферан статус уметности и естетско искуство које му као таквом одговара.

СЛАБА АРХИТЕКТУРА

Књига *Architettura minimale* остаће у сенци Де Сола-Моралесовог знатно познатијег текста *Arquitectura débil* из наредне године, у коме ће он наставити да користи концепте слабе мисли, с том разликом што ће се овога пута ипак директно позвати на Ватима. Заправо, сам наслов *Слаба архитектура* претендује да буде официјелни превод слабе мисли из филозофије у архитектонску теорију. У овом тексту, Де Сола-Моралес поставља Ватимов *крај модерне* у архитектонски контекст непосредно након кризе високог модернизма током касних шездесетих година прошлог века. Константујући да је ова криза резултат распада затвореног, рационалног система, који је илузорно претендовао на апсолутно важење, он анализира постмодерне архитектонске могућности. Јасно опредељен против вулгарног постмодернизма као популистичке архитектуре површне реторике, коју ни не узима у обзир као озбиљну опцију, он разматра адекватност осталих архитектонских путева из модерне у постмодерну: европски неорационализам, америчка неоавангарда (група Њујоршка петорка – *New York Five*) и критички регионализам, које затим оцењује кроз фокус слабе мисли. Ради се о тенденцијама које се по њиховим тумачима налазе изван, како функционалистичко-технологизованог и бирократско-комерцијализованог модернизма, тако и изван главних токова популистичко-стилистичког постмодернизма.

У поетичким ставовима протагониста неорационализма и неоавангарде Де Сола-Моралес препознаје фундаментализам – рецидив жеље за ортодоксним и коректним смерницама, које би водиле повратку на корене модернизма и као такве омогућиле излазак у сусрет постмодерном хетерогеном времену. С обзиром да је овакав вид фундаментализма *corpus delicti* размишљања које, откривањем монистичке позиције, остаје у границама модерно-метафизичке логике глобалног система, за некога ко размишља у терминима слабе мисли отклон је очекиван. Постмодерни фундаментализам је: 1) заснован на структуралистичком теоријском моделу као аутономан, ексклузиван и аутентичан начин бављења архитектуром, у

коме се од примене затворене типолошке анализе очекује потврда универзалних и вечних правила архитектуре, без остављања могућности за било који другачији приступ; 2) опредељен за поновно присвајање искона, у овом случају изворних и изгубљених идеја модерне традиције, које су концентрисане у архитектури просвећености XVIII века и пуризму модерног покрета из херојске фазе двадесетих година прошлог века. По Де Сола-Моралесу, ови покушаји нису ништа више од носталгије за наводном правом истином модернизма и зато остају у домену апологетског формализма и површног историцизма.

Друга постмодерна тенденција коју Де Сола-Моралес одбацује је Фремптонов (Kenneth Frampton) критички регионализам. Фремптон такође разрађује критички концепт архитектонске аутономије, али за разлику од Росија и *NY5*, он не преузима структуралистички модел, већ користи синкретичан спој Адорновог (Theodor Adorno) неомарксизма и Гринбергове (Clement Greenberg) естетике високог модернизма. За Фремптона, тектоника је тај аутономни, суштински елемент инхерентан архитектури, као што је типологија за Росијеве следбенике. Тектоника је мод у коме се поетика конструкције манифестује у гравитационим својствима спојева, оквира и масе, где акт прављења долази у присуство у онтолошким терминима (Frampton, 1983). У том смислу, тектоника издваја критички регионализамодтехнолошкихрешењависокогмодернизма и сценографских фасада стилистичког постмодернизма. Ипак, упркос критичности према модернизму, позиција критичког регионализма у терминима форме остаје верна напредним аспектима модернистичког пуристичког наслеђа. Архитекти који по Фремпону постижу тектонске квалитете у својим архитектонским делима чине то користећи апстрактан модернистички вокабулар форме. Као што је познато, критички регионализам присваја већину европских неорационалиста (понајвише оних из швајцарске покрајине Тиџино), затим добро познате архитекте као што су Андо (Tadao Ando) и Сиза (Alvaro Siza), али и низ каталонских архитеката попут Состреша, Боигаса и Кодерха. Међутим, за Де Сола-Моралеса тектоника је само још један рецидив класичне концепције архитектуре

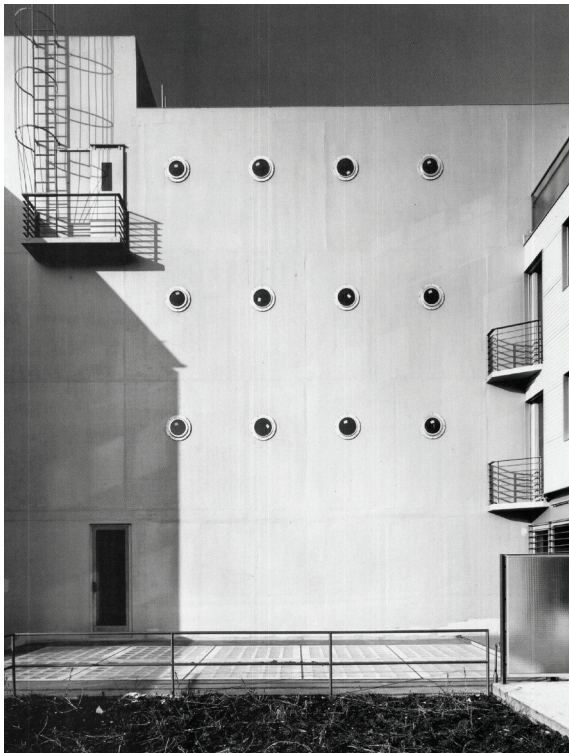

Сл. 4. Р. Сера, Equal, 1970.
Fig. 4. R. Serra, Equal, 1970.

Сл. 5. А. Сиза, Борхес и
Ирмао Банка, Виља дел
Конде, 1979-1986.
Fig. 5. A. Siza, Borges and
Irmao Bank, Villa del Conde,
1979-1986.

Сл. 6. Динер & Динер,
апартмански комплекс,
Базел, 1984.
Fig. 6. Diener & Diener,
Apartment houses, Basel,
1984.

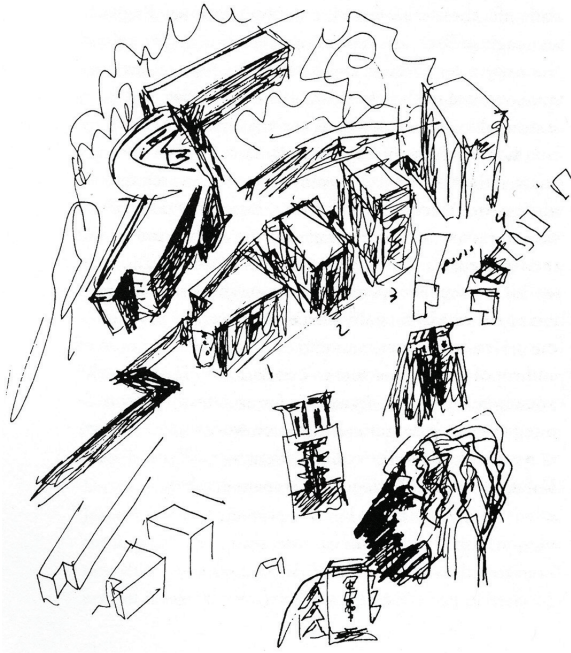
који алудира на Витрувијев (*Vitruvius firmitas*, тј. чврстину. Насупрот томе, он афирмише губљење тектонике, дајући неколико примера из уметности и архитектуре који показују слабу, ломљиву и пролазну страну: Сера (Richard Serra), Јујол (Josep Maria Jujol), Мељњиков (Konstantin Melnikov), Хофман (Josef Hoffman), Дишан (Marcel Duchamp) и Пихлер (Walter Pichler). Скулптура *Equal* америчког постминималисте Сера из 1970. год. (Сл.4), по Де Сола-Моралесовим речима, представља тродимензионални језик који одражава концепцију уметничког дела која је паралелна ономе што он назива слабом архитектуром. У питању су површине које су у јукстапозицијама и суперпозицијама и које се скоро додирују без стапања (de Solà-Morales, 1987:76).

Следећи аспект критичког регионализма је супротстављеност универзалистичким претензијама високог модернизма зарад регионалног интересовања за место и топографију и зарад становања на поетичан начин. Фремpton се овде ослања на *тврдо* читање Хајдегера из његове касне феноменолошке фазе (Hajdeger, 1982; Heidegger, 1975). Поред поетичких и контекстуалних аспеката преузетих из Хајдегерове феноменологије места,

Фремpton овде заступа и хаптичко, телесно и тактилно искуство архитектуре, које је блиско Мерло-Понтијевој (Maurice Merleau-Ponty) феноменологији тела. Позивањем на Каћарија (Massimo Sacciarì), Де Сола-Моралес преиспитује Фремптонову наивну веру у давни поредак, када су се грађење, становање и мишљење још увек могли посматрати као јединство које је као такво омогућавало поетско становање (Sacciarì, 1980). Он посматра Фремптоново упошљавање ових Хајдегерових категорија тек као покушај да се поврати стари историјски и рурални поредак који има мало смисла у контексту савремене урбане и метрополитанске кризе. Овакав вид критике постаће шаблон за *a priori* дискредитацију Хајдегерових следбеника, где ће се сваки вид страсног залагања за место и традиционалне вернакуларне вредности олако повезивати са *blood and soil* консеквенцама Хајдегерове филозофије. (Liotar, 1991; Leach, 1998). Ипак, поента Каћаријеве критике која је значајна за Де Сола-Моралеса је да живот и становање у метрополису подразумевају искуство генералног стања пустоши и *прљаве реалности*, искуство које се не може једноставно изменити или избрисати пропагирањем поетичности.

На основу тенденција које је одбацио, јасно је да Де Сола-Моралес жели да конципира слабу архитектуру као *четврти* пут (ни стилистички постмодернизам, ни фундаментализам, ни критички регионализам) којим архитектура може прећи из модерне у постмодерну. По њему, слаба архитектура је архитектура малих гестова, која остварује снажан утисак управо захваљујући својим слабостима – ломљивом, ефемерном, неагресивном, ненасилном и тангенцијалном карактеру. Такође, то је фрагментарна архитектура која настаје из слободне игре различитих делова, сакупљених исечка модернизма, и њиховим склапањем, преклапањем, додиривањем и мимоилажењем у процесима јукстапозиције и суперпозиције.

Све су то препознатљиве тезе, чак идентични интерпретативни модели, путем којих је Де Сола-Моралес годину дана раније већ описао и објаснио каталонску постмодерну архитектуру. Поврх свега, он ће у *Arquitectura débil* поново упослити и детаљније разрадити декоративност која води ка естетском искуству као модел рецепције, који је првобитно развио у *Architettura minimale*, и где је овај модел рецепције резервисао искључиво за архитектонски домен Каталоније. Иначе, након *Arquitectura débil* Де Сола-Моралес ће наставити да описује каталонску архитектуру у терминима декоративности (de Solà-Morales, 1989:41). По његовим речима, прихватајући одређен ниво слабости, слаба архитектура се свесно повлачи у други план. На овај начин, слаба архитектура је увек декоративна, јер на елегантан начин и без жеље за доминацијом наглашава и обогаћује постојећу реалност путем површинских и периферних – декоративних својстава (de Solà-Morales, 1987:84). У складу са тиме, естетско искуство се намеће као најпогоднији модел за слабу конструкцију истине и

Сл. 7. А. Сиза, Школа архитектуре, Оporto, скица, 1988.
Fig. 7. A. Siza, School of Architecture, Oporto, sketch, 1988.

реалности. С обзиром да у постмодерни естетско искуство више нема темељ, не производи стандарде и далеко је од било какве претензије за тоталношћу онтолошког система, оно је као такво компатибилно са периферним статусом слабе архитектуре. У овој констелацији, *Architettura minimale* се показује као палимпсест за *Arquitectura débil*: у оба случаја приказана је архитектура састављена из произвољних, еклектичних фрагмената модернизма, која је намењена директном, синестетичком и висцералном, а не искључиво рационалном искуству.

ПРОБЛЕМ СЕЛЕКЦИЈЕ СЛАБИХ АРХИТЕКАТА

Један од проблема у вези са *Arquitectura débil*, на који алудира Хејз (Michael Hays) је тај што Де Сола-Моралес не специфицира архитектуру коју квалификује као слабу (Hays, 1998:614). Судећи по овој тврдњи, највероватније је да Хејз није имао у својим рукама књигу *Architettura minimale* приликом читања текста *Arquitectura débil*, јер би у супротном био у стању да препозна иницијални контекст слабе архитектуре који је зачет на примеру каталонске архитектуре. Такође, могуће је да Хејз није читао ни оригиналну верзију чланка *Arquitectura débil* из *Quaderns*, која садржи неколико листова који су изостављени из бројних репринта, а на којима Де Сола-Моралес наводи већ поменуте Јујола, Мељњикова, Хофмана и Пихлера као примере слабе архитектуре у пракси (de Solà-Morales, 1995; 1996). Како било, Хејз покушава да приближи и појасни концепт слабе архитектуре тако што упошљава конкретне примере. Он примећује да је чак и пре осамдесетих година прошлог века постојала архитектура способна да произведе концепт слабе мисли, иако се тада није називала тим именом. У неким фрагментарним архитектонским

делима мањих размера, попут Геријеве (Frank Gehry) куће у Санта Моници, Монеове (Rafael Moneo) Гадске већнице у Логроњу, Сизиних малих банака (Сл. 5) и апартманског комплекса у Базелу тандема Динер и Динер (Roger Diener и Marcus Diener)(Сл. 6), Хејз је у наслутио тај слаб однос према модернизму. Анализирајући ове пројекте кроз *Verwindung* фокус слабе мисли, Хејз примећује држање у виду модерне традиције, сећање и вољу да се још једном прође кроз њу, али овога пута без некритичког повратка на модернистички хероизам. Уместо хероизма као фундамента модернизма, он препознаје употребу модернистичких композиционих принципа усклађену са прихватањем произвољног односа који архитектура остварује са физичким и друштвеним контекстом града, чије су дисјункције и контрадикције материјално уписане у сваком од ових примера. Како Хејз закључује, слаба архитектура тежи да изврне и раствори самопоуздање модернизма.

Де Сола-Моралес би се свакако сложио са Хејзовом класификацијом потенцијалних слабих архитеката, с обзиром да изврнуто присуство модернизма у њиховим формалним и поетичким опредељењима не одудара од начела која су постављена у *Arquitectura débil* и *Architettura minimale*. Штавише, Де Сола-Моралес се већ претходно сагласио са Хејзом, с обзиром да је у једном од својих текстова поменуо управо Сизу (Сл. 7, Сл. 8)⁶ и Герија, а заједно са њима и Анда, као архитекте који стварају слабу архитектуру (de Solà-Morales, 1991).

У међувремену, рад још једног архитекта је од стране Де Сола-Моралеса прочитан у терминима слабе архитектуре. У питању је Дероси (Pietro Derossi), италијански архитекта из Торина (Сл. 9). Дероси је иначе Ватимов суграђанин и ближе је упознат са теоријским назорима слабе мисли, посебно са декоративним карактером архитектуре који омогућује контингентност естетског искуства и даљих процеса интерпретације, као и са *Verwindung*-ом модернизма који се у његовој верзији појављује као модернизам отворен за дискретно експериментисање са елементима

6 Цртеж који је Сиза скицирао 1988. год. за зграду Архитектонског факултета у Оporto налази се као илустрација на почетку текста *Weak Architecture* у енглеском издању Де Сола-Моралесове књиге сабраних текстова *Differences* (de Solà-Morales, 1996:56).

Сл. 8. А. Сиза, Школа архитектуре, Оporto, 1992.
Fig. 8. A. Siza, School of Architecture, Oporto, 1992.

традиције, и при томе лишен авангардног радикализма (Derossi, 1990:66,83). Де Сола-Моралес са ентузијазмом пише закључно поглавље Деросијеве књиге *Modernità senza avanguardia* (Сл. 10), у коме наглашава за њега битне аспекте слабе архитектуре, као што су: губљење тектоничке структуре и разноврсност, инклузивност и истовремено постојање различитих референци које су материјализоване у Деросијевој архитектури захваљујући вештом баратању јукстапозицијом (de Solà-Morales, 1990:116).

Претходно спроведена компаративна анализа селекције слабих архитеката води ка следећој поенти: (1) у *Architettura minimale* и *Arquitectura débil* Де Сола-Моралес користи исту теорију, тј. исте интерпретативне моделе слабе мисли (посебно *Verwindung* и *decorum*) преко којих успоставља идентичан однос са осталим постмодерним архитектонским тенденцијама, али (2) разлика у примерима архитектонске праксе која стоји испред (или иза) ове теорије

Сл. 9. П. Дероси, инсталација за XVII тријенале у Милану, 1983.
Fig. 9. P. Derossi, installation for the 17th Milan Triennale, 1983.

Сл. 10. *Modernità senza avanguardia*, 1990, насловна страна
Сл. 10. *Modernità senza avanguardia*, 1990, cover page

је посебно интересантна, јер (3) у *Architettura minimale* представљен је ограничен домен каталонске архитектуре, док од *Arquitectura débil* на даље слабост постаје опис интернационалне архитектонске панораме.

ПРОБЛЕМ АРХИТЕКТОНСКЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ КАТАЛОНСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Главна питање које следи на основу претходних анализа гласи: да ли је разлог Де Сола-Моралесовог одбијања постмодерног фундаментализма и критичког регионализма искључиво теоријска некомпатибилност са постулатима слабе мисли? Шта ако је сама жеља за одређивањем позиције каталонске архитектуре осамдесетих година прошлог века у односу на водеће архитектонске тенденције тога времена заправо централно место у Де Сола-Моралесовој апропријацији слабе мисли? Да би се теоријски конституисала, промовисала и одржала једна архитектонска тенденција кључно је обезбедити јој препознатљив идентитет, што је императив кога је Де Сола-Моралес био свестан. У том смислу, наглашавање теоријских разлика у односу на *друге* функционише као ефикасна одбрана од асимилације каталонске архитектуре у дискурсе осталих постмодерних тенденција.

Као што је познато, каталонска архитектура је заједно са архитектуром Тићина током осамдесетих година прошлог века често схватана као сателит италијанског неорационализма, што није изненађујуће с обзиром на чињеницу да формално-ликовни аспекти каталонске архитектуре поседују одређене Росијеве примесе. То чак ни сам Де Сола-Моралес није негирао, али такође никада није заборављао да у контексту каталонске архитектуре одбаци однос архитектуре и града који је заступао Роси. Уместо ментално и спекулативно засноване реконсидерације идеалних модела и емблематичних меморија присутне код Росија, по Де Сола-Моралесу каталонски модел је питање довршетка постојећег града и његовог побољшања путем дораде (de Solà-Morales, 1990:43). То је облик интервенције који настаје из потребе да се удостоји недоследност заосталих, оронулих и дотрајалих *terrain vague* подручја периферије. Дакле, форма у одређеној мери може да прође, али не поетика која осмишљава однос архитектуре према граду. Ипак, то није све од нежељених сличности са којима Де Сола-Моралес опрезно маневрише. Може се упутити приговор на његову критику постмодерног фундаментализма, који је окренут управо поукама модернизма и прошлости уопште. Разлика је у начину окретања модернизму. Поновно промишљање модернизма са другачије тачке гледишта не може се постићи стриктним повратком на модернистичке фундаменте. Док *Verwindung* заступа поновно проживљавање грешака модерне са другачијим ставом, пропоненти постмодерног фундаментализма понављају идентичан метафизички став у жељи да присвоје модернистички искон. Уместо ослабљене везе са модерном традицијом, где се модернизам враћа *ad infinitum* и преноси као порука из генерације у генерацију, фундаменталисти посматрају модернизам као чврст ослонац у коме проналазе стабилност и потврђују аутентичност пред изазовима постмодерног

плуралног доба. У том смислу, Де Сола-Моралес подсећа да се модерна не може критички превазићи, али се такође не може повратити ни њен искон или право порекло. Отклон од фундаментализма може отежати и чињеница да је Роси такође заступао фрагментарност у својој добро познатој типологији урбаних фрагмената. Овде улогу игра разлика која постоји између Росијеве ексклузивне фрагментарности и Де Сола-Моралесовог залагања за инклузивну и еквивокалну фрагментарност.

У случају Росијевог експлицитног фундаментализма, Де Сола-Моралес је донекле погодио поенту са *Verwindung*-ом модернизма. Али, када је реч о Фремптоновом критичком регионализму, сличности са слабом/каталонском архитектуром су још проблематичније и наглашеније. Де Сола-Моралесова и Фремптонова полемика око каталонске архитектуре није непознаница у архитектонском дискурсу, иако је као тема маргинално обрађена (Castanon, 1992). Наиме, Фремптон је у низу интервјуа и текстова, и то баш у барселонском *Quaderns*, такорећи на Де Сола-Моралесовом терену, упорно присвајао постмодерне каталонске архитектуре (као што су Пињон, Виापлана, Лињас, Лапења, Торес) као носиоце једне од значајнијих филијала критичког регионализма (Ravetlatt, 1986:143; Wang, 1987:130; Frampton, 1990a; Frampton, 1995a). Теоретичар попут Фремптона, који се не бави слабошћу или фрагментарношћу, пронаћи ће у одређеној архитектури оно што га занима. Уосталом, сами формално-ликовни аспекти каталонске архитектуре не могу забранити да буду интерпретирани у терминима тектоничних аспеката, каталонске вернакуларне традиције опеке (Сл. 11) или регионализма.

Са друге стране, укључивањем највећих звезда критичког регионализма (Андо и Сиза) у концепт слабе архитектуре, Де Сола-Моралес је учинио идентичну апропријацију коју је Фремптон константно спроводио над његовим каталонским архитектурама. У вези са тиме, мотивација за Фремптонове приговоре о атектоничности као семантичком ризику и усвајању фрагментарности као *a priori* вредности у слабој мисли може постати јаснија уколико се постави у контекст његове полемике са Де Сола-Моралесом (Frampton, 1990:25; 1995:24). Поред исте форме и истих архитеката које фаворизују и присвајају (који су ипак различито интерпретирани по питању тектоничности и фрагментарности), трење између слабе/каталонске архитектуре и критичког регионализма значајно је чак и на теоријском плану. Након преране Де Сола-Моралесове смрти, Фремптон је мирољубиво описао њихове несугласице у терминима афилијације различитим теоријским школама (неомарксизам и слаба мисао) и напоменуо заједнички интерес за феноменологију (Frampton, 2003:19). Феноменолошка веза двојице теоретичара не може се заобићи. Де Сола-Моралесов *decorum* у терминима естетског искуства, као модел за рецепцију слабе/каталонске архитектуре није далеко од Фремптоновог интереса за директним, хаптичким и телесним искуством у критичком регионализму, које је засновано на концепту феноменологије тела. То је занимљив аспект који је Де Сола-Моралес можда намерно превидео, тј. само површно споменуо, свестан да у вези са тиме не би могао ништа да замери Фремптону. Као главна

разлика која се може потенцирати између каталонске/слабе архитектуре и критичког регионализма издвојио се однос према феноменологији места. Иако Де Сола-Моралес цени Хајдегерову мисао (што је разумљиво с обзиром на Ватимов афинитет према Хајдегеру), он није наклоњен феноменологији места на начин како Фремптон то чини, већ одбацује све што је везано за регионалне и вернакуларне вредности као сентиментално и романтично. Код Де Сола-Моралеса јесте присутан одређен вид контекстуализма који има додира са феноменологијом места, али то није регионалистички већ метрополитански контекстуализам. У најкраћем: 1) Фремптон жели да превазиђе и надвлада неместо, *прљаву реалност* и *terrain vague* које је модернистички урбанизам оставио за собом, и то путем увођења алтернативних вредности; 2) Де Сола-Моралес прихвата постојећи урбани контекст као такав и у њему проналази неке инспиративне квалитете, који су за Фремптона само показатељи непријатности и хаотичности и који представљају препреку за поновно успостављање места у хајдегеровском смислу.

Иза ових, наизглед бенигних, теоријских неслагања по питању контекстуализма и феноменологије места стоји, како би Ниче то назвао – воља за моћ, испољена у борби двојице теоретичара за ауторитет над каталонском архитектуром, тј. за сопствени теоријски конструкт. Оваква појава није реткост, јер у послу архитектонског теоретичара, као у сваком другом послу, долази до сукоба интереса. Штавише, често се догађа да иста архитектонска дела једног или више архитеката бивају на различите начине интерпретирана од стране различитих архитектонских теоретичара. У овој борби, Де Сола-Моралес наглашава поменути главну теоријску разлику која се тиче регионалистички усмерене феноменологије места: „Описујући наше [каталонско] исуство као критички регионализам, Кенет Фремптон нам је несвесно учинио *медвеђу услугу* најгоре врсте. Изазов лежи у превазилажењу регионализма, било да је он критички или не, и у суочавању са метрополитанском културом развијеног Западног света” (de Solà-Morales, 1990:45). Ова дистинкција није прошла незапажено код француског теоретичара Коена (Jean-Louis Cohen), који,

Сл. 11. Ј. Гарсес, Е. Сорија, Музеј науке, Барселона, 1979-1908.
Fig. 11. J.Garcés, E. Sòria, Science museum, Barcelona, 1979-1980.

у осврту на каталонску архитектуру, наводи: „Барселона открива обресе става који је савремен и у целини нов. То није критички регионализам на који је алудирао Кенет Фремптон. Игнаси Де Сола-Моралес је већ указао на тај исхитрен начин читања специфичне историје каталонске архитектуре. Барселона је пре једно од оних места које називам критички интернационализам и описујем као стање које се појавило на крају XX века. Уместо тензије за неким пиктореским компонентама регионализма које се користе за производњу идентитета, овај је став заснован на великој пропустљивости ка спољашњем свету” (Cohen, 1998: 26).

Можда би се термин критички интернационализам најбоље уклопио у Де Сола-Моралесову концепцију типичног каталонског архитекте – радознале и информисане особе која путује и прати прегледе савремених архитектонских токова, која је свесна архитектонске традиције, било сопствене или нечије друге, и која је спремна да је адекватно употреби када је неопходно (de Solà-Morales, 1986:16). Дакле, ради се о идентично формулисаном начину на који је Ватимо дефинисао однос према локалној и интернационалној традицији у терминима слушања порука из прошлости, како наше, тако и других култура (Vattimo, 1984:157). Међутим, уколико се посматра из другачије перспективе, која није само филозофско-теоријска већ идеолошка у националном смислу, тада појава коју Коен приказује као новост, а коју Де Сола-Моралес објашњава користећи Ватимов вокабулар, није ништа друго до фаворизовање једне од супротстављених позиција које су већ биле присутне у полемикама око каталонског националног идентитета са краја XIX века. Наиме, ради се о *la Catalunya-ciutat*, моделу каталонског националног идентитета, који је у то време установљен од стране локалне националне левице (Narotzky, 2003:170). *La Catalunya-ciutat* се заснивао на космополитанском отварању ка спољашњим утицајима, и као такав се супротстављао конзервативним визијама које пропацирају идентитет укоренен у региону и фолклорној традицији, а које је заступао конкурентски покрет *Generalitat*. У том смислу, дух обнове *la Catalunya-ciutat*, који је поново обузео каталонију након Франкове диктатуре, јесте контекст који се не сме заобићи када је реч о Де Сола-Моралесовим напорима да прикаже каталонску архитектуру као дериват слабе мисли.

ЗАКЉУЧАК

Приликом анализе трансфера идеја Ватимове слабе мисли у архитектонску теорију, значајно је оценити начин овог трансфера, тј. адекватност Де Сола-Моралесовог *превода*. Не може се рећи да је постојало радикално неразумевање између филозофа и архитектонског теоретичара.⁷ У прилог томе иде чињеница да су Ватимо и Де Сола-Моралес заједно учествовали у уређивању Деросијеве књиге, где су на усглашен начин приказали рад тог торинског архитекте (Vattimo, 1990a). Приговор се може упутити

у вези са Де Сола-Моралесовим пренаглашавањем момента естетског доживљаја на рачун занемаривања аспеката херменеутичког разумевања, који су кључни за Ватимово схватање уметности и архитектуре у оквиру слабе мисли. Окретање ка естетском искуству може се разумети као резултат Де Сола-Моралесове жеље да удаљи архитектуру од рационалних, економских, функционалних, научно-технолошких и формалистичких аспеката, путем истицања директног искуства архитектуре као реалне ствари. Овај модел директне рецепције архитектуре он ће посебно развити у каснијим текстовима писаним под утицајем теорије афективног доживљаја француског постструктуралисте Делеза (Delez, Gatarì, 1995). Афективни обрт код Де Сола-Моралеса није значио одвајање од Ватимове слабе мисли, али јесте отворио питање противуречности с обзиром на некомпатибилност између француског и италијанског филозофа,⁸ коју је и сам Ватимо посебно потенцирао (Vattimo, 1993).

У следећој инстанци закључка важно је подвући последице инструментализације слабе мисли ради промоције каталонске постмодерне архитектуре. Упркос Де Сола-Моралесовом одбацивању поменутих постмодерних тенденција, не може се порећи низ сличности које оне деле са слабом (између осталог и каталонском) архитектуром. У питању су тенденције које обједињује критичко кретање у међупростору између високог модернизма и стилистичког постмодернизма и које махом представљају неку врсту рада са модернизмом. У том смислу, за Де Сола-Моралеса слаба мисао и посебно *Verwindung* модернизма одиграли су корисну улогу у одвајању његовог теоријског конструкта од осталих, конкурентских (било фундаменталних, типолошких, тектоничких, вернакуларних или регионалних) неомодернизма. Слаба/каталонска архитектура приказана је као фрагментаран и изврнут модернизам, насупрот трагању за што аутентичнијим модернизмом и сваком есенцијалистички оријентисаном архитектуром уопште. Слаба мисао је тако инструментализована зарад потенцирања разлике, тј. дистанцирања идентитета каталонске архитектуре у односу на фундаментализам и критички регионализам. У том смислу, иза Де Сола-Моралесовог ентузијазма за Ватимовом филозофијом налазе се скривене национално-идеолошке импликације. Самим тим, слаба мисао је редукована на нуспроизвод жеље да се освоји, сачува и одбрани аутентичност каталонске архитектуре.

Парадоксално, идентитет и аутентичност су управо оне метафизичке особине против којих се Де Сола-Моралес, као неко ко размишља у терминима слабе мисли, наводно борио. Његови описи каталонске архитектуре увек су брижљиво избалансирани, како не би упао у метафизичку замку. Када каже да се каталонска архитектура развила у језик са сопственим карактером, Де Сола-Моралес скромно додаје да су разлози за то само модернистички еклектицизам без преувеличавања или мудро мешање

7 Што није био случај на неким другим местима, где је Ватимова (иначе херменеутичко-нихилистичка) филозофска провенијенција протумачена као феноменолошка или постструктуралистичка (Leach, 1997; Mallgrave, Goodman, 2011).

8 Овде се ради о ширем контексту различитих схватања која постоје између Ватимове филозофије и француских постмодерниста, пре свих Дериде (Jacques Derrida) и Делеза (Gilles Deleuze). У том смислу, упућујем на текст италијанске филозофиње Борадори (Giovanna Borradori) у коме је она дала информативан и користан приказ о том питању (Borradori, 1988).

различitih komponenti (de Solà-Morales, 1986:16). Ma koliko insistirao na predstavljau Barcelone kao grada koji svесно prihvata periferну poziciju arhitektonске културе у односу на центре какви су тада били Њујорк или Венеција, или тврдио да каталонска архитектура нема универзалистичку предрасуду да су њена решења прихватљива свугде, Де Сола-Моралес ће у *Arquitectura débil* оповргнути самог себе. Уколико је иницијални контекст слабе мисли била каталонска архитектура, у *Arquitectura débil* и осврту на Деросија Де Сола-Моралес проширује овај иницијални контекст наводећи примере из остатка света. На овај начин, после каталонских архитеката, интерпретација различитих архитеката изван Каталоније (Сиза, Андо, Гери, Дероси) извршена путем постулата слабе мисли, тј. слабе архитектуре, постаје Де Сола-Моралесов манир. У терминима истих интерпретативних модела, које је првобитно искористио да објасни архитектуру у локалном оквиру Каталоније, он затим спроводи колонизацију читаве светске арhitektonске сцене, а таква врста експанзивности није занемарљив преступ за некога ко се представља као адвокат слабе мисли.

ЛИТЕРАТУРА

- Bohigas, O., P. Buchanan, V. M. Lampugnani (1991) *Barcelona: City and Architecture 1980–1992*, New York, Rizoli
- Borradori, G. (1988) *Weak Thought and Postmodernism: The Italian Departure from Deconstruction*, *Social Text* **18**, pp. 39–49.
- Buchanan, P. (1984) *Regenerating Barcelona with parks and plazas*, *The Architectural Review* **1048**, pp. 32–46.
- Busquets, J. (2005) Barcelona's recovery in the eighties, in: *Barcelona: the urban revolution of the compact city*, Cambridge, *Harvard Graduate School of Design*, pp. 343–409.
- Vatimo, Đ. (1991) *Kraj moderne*, Novi Sad, *Bratstvo jedinstvo*
- Vattimo, G. (1983) *Dialettica, differenza, pensiero debole*, in: G. Vattimo, P. A. Rovatti (eds.): *Il pensiero debole*, Milano, *Ferrinelli*, pp. 12–28.
- Vattimo, G. (1984) *Dialectics, difference and weak thought*, *Graduate Faculty Philosophy Journal* **10**, pp. 151–164.
- Vattimo, G. (1987) *Verwindung: Nihilism and the Postmodern in Philosophy*, *SubStance* **16/2**, pp. 7–17.
- Vattimo, G. (1990) *The End of Modernity, The End of The Project?*, *Journal of Philosophy and Visual Arts* **2**, pp. 74–77.
- Vattimo, G. (1990a) Introduction, in: Pietro Derossi: *Modernità senza avanguardia*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **13**, pp. 9–13.
- Vattimo, G. (1993) *The Adventure of Difference: Philosophy After Nietzsche and Heidegger*, Baltimore, *The Johns Hopkins University Press*, pp. 137–157.
- Vattimo, G. (1995) *Postmodernity and New Monumentality*, *RES: Anthropology and Aesthetics* **28**, pp. 39–46.
- Wilfred, W. (1987) *America - Europa: Entrevista a Kenneth Frampton*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **175**, pp. 126–135.
- Gadamer, H. G. (1978) *Ontološka osnova okazionalnog i dekorativnog*, u: *Istina i metoda: osnovi filozofske hermeneutike*, Sarajevo, *IP Veselin Masleša*, str. 174–190.
- Delez, Ž., F. Gatari (1995) *Percept, afekt i pojam, u: Šta je filozofija?*, Novi Sad, *Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića*, str. 205–253.
- de Solà-Morales, I. (1986) *Architettura minimale a Barcelona: costruire sulla città costruita*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **5**.
- de Solà-Morales, I. (1987) *Arquitectura débil*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **175**, pp. 74–85.
- de Solà-Morales, I. (1989) *Barcelona: construir sobre lo ya construido*, *Revista de Occidente* **97**, pp. 25–44.
- de Solà-Morales, I. (1990) *Arquitectura Catalana 1990*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **187**, pp. 40–51.
- de Solà-Morales, I. (1990a) Sulla disseminazione in architettura: Un itinerario nell'opera di Pietro Derossi, in: Pietro Derossi, *Modernità senza avanguardia*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **13**, pp. 101–125.
- de Solà-Morales, I. (1995) *Arquitectura débil*, in: *Diferencias: Topografía de la arquitectura contemporánea*, Barcelona, *Editora Gustavo Gili*, pp. 61–78.
- de Solà-Morales, I. (1995a) *Terrain Vague*, in: C. C. Davidson (ed.): *Anyplace*, Cambridge, *The MIT Press*, pp. 118–123.
- de Solà-Morales, I. (1996) *Weak Architecture*, in: *Differences: Topographies of Contemporary Architecture*, Cambridge, *The MIT Press*, pp. 56–71.
- de Solà-Morales, I. (1991) *From Autonomy to Untimeliness*, in: C. C. Davidson (ed.): *Anyone*, Cambridge, *The MIT Press*, pp. 172–185.
- Leach, N. (1998) *Gianni Vattimo*, in: *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory*, London, *Routledge*, p. 147.
- Leach, N. (1998) *The Dark Side of the Domus*, *The Journal of Architecture* **3/1**, pp. 31–42.
- Lefavre, L. (1988) *L'architecture du réalisme hideux, Le Carré bleu* **88/2**, pp. 31–36.
- Lluís Mateo, J. (1988) *Realitat i projecte*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **177**, pp. 12–17.
- Liotard, J. F. (1991) *Domus and Megalopolis*, in: *The Inhuman: Reflections on Time*, Cambridge, *Polity Press*, pp. 191–204.
- Mallgrawe, H. F., D. Goodman (2011) *Poststructural Architecture*, in: *An Introduction to Architectural Theory: 1968 to the Present*, Chicester, *Wiley-Blackwell*, pp. 129–131.
- Narotzky, V. (2003) *Barcelona, object of design*, in: *An Acquired Taste: The Consumption of Design in Barcelona 1975–1992*, London, *The Royal College of Art*, pp. 164–186.
- Ože, M. (2005) *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*, Beograd, *Biblioteka XX vek*
- Ravetlatt, J. P. (1986) *Europa y la continuidad del Proyecto Moderno: Entrevista a Kenneth Frampton*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **168**, pp. 142–147.
- Stevanović, V. (2013) *Why is Phenomenology of Architecture Inconsistent with Philosophical Origins of Phenomenology?*, in: R. Bogdanović, (ed.): *International Conference On Architecture Proceedings*, Belgrade, *Sustainable Urban Society Association*, pp. 75–83.
- Stevanović, V. (2015) *Ignasi de Solà-Morales and Minimalism*, in: M. Šuvaković et al. (eds.): *European Theories in Former Yugoslavia*, Newcastle, *Cambridge Scholars Publishing*, pp. 173–179.
- Frampton, K. (1983) *Prospects for a Critical Regionalism*, *Perspecta: The Yale Architectural Journal* **20**, pp. 147–162.
- Frampton, K. (1990) *Rappel à l'Ordre: The Case for the Tectonic*, *Architectural Design* **60/4**, pp. 19–25.
- Frampton, K. (1990a) *Barcelona 1990: En busca de una linea laconica*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **187**, pp. 52–63.
- Frampton, K. (1995) *Introduction: Reflections on the Scope of the Tectonic*, in: *Studies in Tectonic Culture: The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture*, Cambridge, *The MIT Press*, pp. 1–27.
- Frampton, K. (1995a) *Sobre la tradició tectónica a la forma Catalana Contemporania*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **207–209**, pp. 18–27.
- Frampton, K. (2003) *In Memoriam Ignasi de Solà-Morales: Una reflexió sobre las diferencias*, in: J. M. Montaner and F. G. Pérez (eds.): *Teorías de la arquitectura: memorial Ignasi de Solà-Morales*, Barcelona, *Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya*, pp. 19–22.
- Hays, K. M. (1998) *Ignasi de Solà-Morales: Weak Architecture*, in: *Architecture Theory since 1968*, Cambridge & London, *The MIT Press*, pp. 614–615.
- Hajdeger, M. (1982) *Građenje, stanovanje, mišljenje, u: Mišljenje, pevanje*, Beograd, *Nolit*, str. 83–103.
- Heidegger, M. (1975) *Poetically Man Dwells*, in: *Poetry, Language, Thought*, New York, *Harper Colophon*, pp. 211–227.
- Cacciari, M. (1980) *Eupalinos or Architecture*, *Oppositions* **21**, pp. 106–116.
- Castanon, J. (1992) *Barcelona: City and Architecture 1980–1992; Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme nos. 186, 187 and 188/189*, *AA Files* **23**, pp. 110–111.
- Cohen, J. L. (1998) *L'enseignement de Barcelone: vingt ans de projets urbains et leur réception*, *Projet urbain* **14**, pp. 25–27.

IZVORI ILLUSTRACIJA

- Слика 1. de Solà-Morales, I. (1986) *Architettura minimale a Barcelona: costruire sulla città costruita*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **5**.
- Слика 2. de Solà-Morales, I. (1986) *Architettura minimale a Barcelona: costruire sulla città costruita*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **5**, p. 51.
- Слика 3. Narotzky V. (2000) *A Different and New Refinement: Design in Barcelona 1960–1990*, *Journal of Design History* **13/3**, p. 237.
- Слика 4. de Solà-Morales, I. (1987) *Arquitectura débil*, *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme* **175**, p. 76.
- Слика 5. Siza, A. (1987): *Three Projects*, *Assemblage* **2**, p. 75.
- Слика 6. Diener, M., Diener, R. (1987) *The Tradition of the Modern in the Present: Four Projects Composed from Fragments*, *Assemblage* **3**, p. 85.
- Слика 7. de Solà-Morales, I. (1996) *Weak Architecture*, in: *Differences: Topographies of Contemporary Architecture*, Cambridge, *The MIT Press*, p. 56.
- Слика 8. <http://www.galinsky.com/buildings/faup/>
- Слика 9. Pietro Derossi, *Modernità senza avanguardia*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **13**, p. 8.
- Слика 10. Pietro Derossi, *Modernità senza avanguardia*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **13**.
- Слика 11. de Solà-Morales, I. (1986) *Architettura minimale a Barcelona: costruire sulla città costruita*, Milano, *Electa/Quaderni di Lotus* **5**, p. 61.